

Авраменко Б. В.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри германських і східних мов та методики їх навчання

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ З ПРОБЛЕМ МУЛЬТИМОДАЛЬНОСТІ ОДИНИЦЬ МОВИ ТА МОВЛЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена популярній у сучасній лінгвістиці проблемі мультимодальності, тобто взаємодії у межах одного й того ж дискурсу різних способів кодування інформації – за допомогою різних семіотичних кодів. Інтерес до вивчення даного питання полягає у недостатньому дослідженні цього аспекту через те, що мову як мультимодальну систему почали розглядати лише декілька десятиліть тому, коли почався розквіт епохи Інтернет. До цього моменту мова розглядалась лише як мономодальний елемент. Поява інтернеткомунікації дозволило подивитися на мову з іншого ракурсу, саме як на кодований елемент, який підлягає розкодуванню за допомогою різних семіотичних кодів.

Існування альтернативних планів вираження повідомлень зумовлене різноманітністю їх змісту, а також наявною схильністю до типів змісту (семантичного чи прагматичного) до певного способу оформлення.

Мультимодальний підхід розглядається у контексті медіатизації та технологізації соціальної комунікації. Нами показано варіативність термінології, що існує в галузі лінгвістики, пояснено труднощі, пов'язані з вживанням деяких термінів.

Окремий висвітлено загальну типологію модульної архітектури повідомлення, що враховує (як форми репрезентації сенсу) різні рівні мовної організації повідомлення, різні канали, різні коди, різні медіапристрої, різні мови та різні (паралельні) повідомлення.

Існуючі методики викладання іноземних мов спрямовані на формування компетенцій міжкультурної комунікації, але часто не враховують необхідність ознайомлення студентів з культурною специфічністю мультимодальності та формування умінь правильної інтерпретації невербальних та паравербальних компонентів комунікативного акту.

У даній статті обґрунтовано доцільність вивчення мультимодальності, значимість формування навичок адекватного читання інформації з різних каналів комунікації під час навчання міжкультурної комунікації.

Ключові слова: лінгвістика, мультимодальність, модус, вербальність, невербальність, лінгвістичний корпус.

Зазначимо, що певний час багато дослідників мовознавства розглядали «мову» як поняття незалежне, тобто ізольоване від інших невербальних одиниць, звертаючи увагу лише на її вербальний бік. Але відомий вчений Р. Сколлон казав, що «будь-яке використання мови безумовно є мультимодальним» [1].

Для того, щоб ширше зрозуміти зміст поняття «мультимодальна лінгвістика», необхідно розкрити саме поняття «модальність» та «мультимодальність».

Питання мультимодальності постає ключовим у сучасній лінгвістиці. Основними категоріями, якими апелює поняття

мультимодальності є дослідження вербальних, невербальних, змішаних, тобто вербально-невербальних, тілесних компонентів знакової комунікації та створення моделей вербальної, невербальної, змішаної поведінки.

Модальність – це перцептивний чи психологічний феномен сприйняття інформації. Термін «модальність» запозичений із психології та використовується для позначення сенсорних каналів сприйняття. У когнітивній лінгвістиці термін визначається як один із кодів інформації, включений у поняття гібридизованого тексту [2].

У психолінгвістиці модальність – це приналежність до певної сенсорної системи, модальність позначає характеристики почуттів, сигналів, стимулів, інформації, рецепторів. Поняття модальності не може існувати і без соціокультурної зумовленості, тому і має власну традицію моделювання.

Для розуміння модальності певної мови необхідне розуміння культури, мова якої представлена, тому що складовими елементами кожної культури є ідеї, вірування, світогляд, цінності, норми, соціальні чинники, що впливають на життя суспільства та соціальну поведінку індивіда [3].

Поняття мультимодальності полягає у формуванні значень за допомогою різних семіотичних засобів – модусів (письмо, мовлення, зображення) – відповідних соціокультурних конвенцій.

Розглянемо поняття «модус» власне з погляду лінгвістики.

Модус – це ставлення мовця до судження чи ширше частина висловлювання, відмінна від пропозиції (диктуму). У кожному реченні є два типи номінативних значень: пропозиція та модус. У пропозиції висловлюється судження, а модусі ставлення. Так, мультимодальність розуміється як опис загальних законів та правил взаємодії в акті комунікації вербальних та невербальних знаків, поєднання різних кодів пред'явлення інформації.

Виходячи з усього сказаного, вдається можливим дати визначення поняття «мультимодальна лінгвістика».

Мультимодальна лінгвістика – це такий напрямок лінгвістичної думки, який покликаний вивчати мову не у відриві від невербальних та паравербальних компонентів комунікації, а у сукупності із ними. Мультимодальні дослідження мають велику практичну значимість і є базою для розвитку таких галузей мовознавства, як корпусна та комп'ютерна лінгвістика, лінгводидактика, міжкультурна комунікація [2].

Існуючі методики викладання іноземної мови мають на увазі формування компетенцій міжкультурної комунікації, але часто не враховують необхідність ознайомлення студентів з культурною специфічністю мультимодальності та формування умінь правильної інтерпретації невербальних та паравербальних компонентів комунікативного акту.

Навколишній світ мультимодальний, і ми є мультимодальними організмами. Мовна комунікація за природою мультимодальна, але вузько спеціалізовані наукові традиції, що фокусуються лише на якомусь із аспектів реальності, схильні цю мультимодальність не помічати. Як це нерідко буває, важливі та реальні явища раніше усвідомлюються та досліджуються в прикладних, практично орієнтованих розробках, ніж у теоретичних моделях – «Нормальна, непорушена комунікація, звичайно, є спочатку мультимодальною, мовленнєвою зміст у ній модифікується просодією і передається паралельно використання міміки, жестів, поз, а також цілого набору інших невербальних комунікативних засобів» [4].

Так, питання мультимодальності та функціонування англomовних інтернет-комунікацій в сучасному соціальному просторі, стало предметом вивчення для таких провідних вітчизняних та зарубіжних науковців, як: З. І. Віновського, Р. М. Біліхаського, Б. О. Жемелко, Т. М. Горного, Т. М. Харик, А. І. Соболевського, В. О. Заблоцького, І. Р. Микитчина, А. І. Барбуляка та П. Р. Швед, М. Б. Клімковського, І. О. Кусого, Р. А. Озарків, Р. Р. Дубина, М. І. Макара, І. П. Війтишина, В. Р. Войтовича та В. Л. Матвіїва, Н. М. Крейніна,

Є. С. Стоянова, І. Т. Балабанова, В. М. Родіонова, А. Д. Шеремет, О. В. Єфімова.

Серед провідних зарубіжних науковців, які займалися дослідженням питання функціонування англomовних інтернет-комунікацій, аналізу функціонування сучасної мультимодальної англomовної інтернет-комунікації в контексті перекладознавчого аспекту слід виділити таких, як: Е. І. Альтман, А. А. Тафлер, П. Р. Ван Хорн, О. П. Бертіль, Б. В. Торстейн, Дж. М. Вальрас, А. О. Альфред, Й. А. Шумпетер, Дж. Н. Вілсон, М. Х. Бунге, К. К. Гаттенбергер,

Дж. П. Шеймін, Дж. А. Форрестер, Е. Е. Вайцеккер, Л. В. Ловінс, А. Р. Сміт, Н. Р. Гріфін, А. Д. Дамодаран, М. В. Маккарті, Дж. М. Грюнінг, Г. І. Монахан, Р. Р. Гріфін, Д. Х. Заман, Т. Р. Андерсен, Дж. Д. Бедфорд та низку інших науковців, які зробили значний внесок у розвиток поставленого питання.

Мультимодальність визначається авторами як такий вид комунікативних ситуацій (у найширшому їхньому розумінні), який включає різні семіотичні модуси і орієнтований на підвищення ефективності комунікації [5]. У такому разі використовуються цілий ряд каналів, яким передається інформація.

Наприклад, в сюжеті новин показується диктор, коментуючи виведене відразу відео з місця подій, а внизу екрана вміщено рядок, що біжить, з текстом новини. Ілюстрацією також можуть бути листування в месенджерах, де під час спілкування можуть використовуватися як надрукований текст, так і емодзі, голосові повідомлення, а також зображення та відео [3].

При читанні книги ми можемо зустріти в ній ілюстрації, графіки та діаграми. Навіть звичайна розмова на дозвіллі має властивість мультимодальності. Адже під час розмови будуть використані не лише мова, а й жести, положення тіла, а також міміка.

Мультимодальні комунікативні ситуації – усюди, і досить складно у світі зустріти використання лише одного каналу комунікації. Насправді можна спостерігати численні приклади мультимодальності, яка полягає у поєднанні різних способів комунікації та створення смислів. Незвичайні комбінації модусів використовуються вже досить давно.

Проте з появою нових технологій їх поширення досягло величезних масштабів. Феномен мультимодальності не є новим. Для людей у всі часи було характерно використання в комунікації різних каналів та засобів. Однак у якийсь момент люди дійшли ідеї відокремлювати різні модуси для окремого розгляду.

У даному дослідженні ми не будемо окреме зупинятися на власне технологічних та інженерних винаходах – таких, як мультимодальні комунікативні пристрої, мультимодальні GPS-навігатори, або системи, що належать до Web 2.0. Однак суттєво буде згадати про деякі пов'язані з мовою прикладні дослідження, в яких вивчаються та реалізуються мультимодальні комунікативні процеси.

Слід зазначити, що сучасні зарубіжні дослідження з цього питання активно ведуться вже понад чверть століття. Подібні прикладні дослідження умовно нами було поділено на три групи: *а) роботи з комп'ютерного моделювання комунікації; б) дослідження мультимодальності в дискурсі, особливо у дискурсі засобів масової інформації; в) корпусна лінгвістика*. Розглянемо більш детально кожну із цих груп.

Сучасне спілкування між комп'ютером та людиною розвивається шляхом більшого зближення з природним міжособистісним спілкуванням, і цей процес природно торкається і створення мультимодальних комп'ютерних систем. Вважається, що системи, що дозволяють користувачам розподіляти контент між різними модальностями будуть більш зручними для користувачів, адаптивнішими і зрештою більш надійними. При цьому мультимодальність означає не просто наявність кількох каналів зв'язку, а їх взаємодію та інтеграцію. «У біології, експериментальній психології та когнітивній нейронауці існує особлива, що швидко розвивається література, що показує, що мультисенсорне сприйняття та інтеграція не можуть бути зведені до розгляду цих почуттів в ізоляції один від одного» [6].

Сучасні системи включають як традиційну обробку писемного тексту та мовлення, так і впізнання жестів, виразів обличчя, напрями погляду, а також облік прагматичного контексту [7].

Крім пропозиційного змісту, велику роль грає передача та розуміння емоцій. Активно ведуться роботи зі створення «втілених агентів, що говорять» (embodied conversational agents), здатних певною мірою користуватися всіма інформаційними каналами [6]. Особливе місце серед мультимодальних комп'ютерних систем займають ті, які призначені для людей з обмеженими можливостями [4].

Мультимодальність природного дискурсу часто відзначають дослідники засобів масової комунікації, наприклад: «Мультимодальний підхід припускає, що повідомлення поширюється через усі комунікативні модуси. Якщо це, то кожен модус – це лише частковий носій глобального значення повідомлення» [8].

У процесі дослідження текстів засобів масової комунікації велика увага приділяється візуальним аспектам – використанню кольорів, шрифтів, формату, ілюстрацій [9]; письмовий текст, таким чином, за природою мультимодальний. Тим паче важливим є візуальний ряд у такому засобі масової інформації, як телебачення. Цікаво, що консерватизм мислення характерний не тільки для академічної спільноти, а й для медійних фахівців.

Так, при виникненні такої спочатку мультимодальної технології, як телебачення, протягом кількох десятиліть новини

головним чином подавалися у вигляді диктора, який зачитує вголос заздалегідь заготовлений писемний текст, і вважалося, що «зображення», що рухається, може завадити сприйняттю і відвернути увагу [10]. Максимальна різноманітність модальностей, що одночасно використовуються, характерна для сучасного інтернету, що поєднує безліч взаємодіючих засобів: графічних (як статичних, так і рухомих) і звукових. «Вивчення тексту, що включає зображення та звуки, кидає виклик звичайному дискурсивному аналізу. Масмедіа створюють мультимодальні тексти. Незважаючи на труднощі, що виникають при спробі відобразити таку мультимодальність, зосереджуватися лише мовою та ігнорувати інші модули означає упускати багато з потенційних смислів медійних текстів» [10]. Існує вже ціла низка статей, посібників і монографій, присвячених спеціально мультимодальності дискурсу, особливо медійного [8, 10]. Також проводяться міжнародні конференції з мультимодальності в мові та культурі.

Найбільш цікавою, власне у межах нашого дослідження, виступає третя група – корпусна лінгвістика.

Відомо, що починаючи з 1990-х років набирає сили методологічно важливий напрямок – корпусна лінгвістика [10]. *Корпусний метод* – це різновид загальнонаукового методу спостереження, який полягає у систематичному розгляді великого обсягу природних даних. Корпус тієї чи іншої мови – досить велика, репрезентативна колекція дискурсів (текстів) даної мови, доступна для комп'ютерного пошуку та, як правило, забезпечена спеціальною розміткою. У даний час існують корпуси для багатьох великих мов, зокрема української та англійської. Спочатку мовні корпуси були орієнтовані на письмові тексти, пізніше почали з'являтися підкорпуси усного мовлення, з поступово зростаючим складністю просодичної транскрипції.

Сьогодні перед лінгвістами стоїть завдання створення повноцінних мультимодальних корпусів, які включають як звукові, так й візуальні канали. На багатьох лінгвістичних конференціях було представлено цілу низку доповідей і навіть секцій, присвячених проектам створення мультимодальних корпусів. Однак, автори таких досліджень з огляду на візуальні аспекти комунікації, майже не звертають уваги на просодичний компонент. Актуальне завдання на найближче майбутнє – створення мультимодальних корпусів, що включають усі інформаційні канали – зокрема, української та англійської мов.

Таким чином, всупереч сильним традиціям фрагментації, характерним для сучасної науки, видається безсумнівним, що просодія і візуальні засоби комунікації повинні вивчатися разом з вербальними засобами в рамках єдиного підходу.

Адекватне уявлення про природну мовну комунікацію може бути отримане лише за мультимодального підходу, що враховує всі комунікативні канали та їх внутрішню організацію. Принципової різниці між вербально переданою інформацією та інформацією, що передано просодично чи жестами, немає.

Так, тільки підхід, який визнає мультимодальність комунікації, має шанс на створення реалістичної лінгвістики майбутнього.

Поняття мультимодальності у вузькому значенні слова відноситься до різниці між людськими органами почуттів, насамперед різниці між зоровим та слуховим каналами. Однак у межах кожного з цих каналів є подальші, більш дрібні відмінності, які також охоплює поняття мультимодальності.

Наголошуємо на тому, у мові є сегментний (вербальний)

компонент і безліч несегментних (просодичних) параметрів. Візуальний канал включає жестикуляцію, напрямок погляду, міміку та інші аспекти «мови тіла». Писемний дискурс, який також сприймається візуально, крім вербального компонента включає цілий набір графічних параметрів, таких як шрифт, кольори, формат. І власне сучасне поняття мультимодальності включає все це різноманіття.

Зазначаємо, що мультимодальний підхід, який констатує множинність інформаційних каналів, недостатній. Різні канали не просто адитивно беруть участь у передачі інформації. Вони є взаємозалежними, взаємодіють між собою, та інформація розподіляється між ними складним чином. Тож у перспективі необхідний як мультимодальний, а й крос-модальний підхід, враховує ці обставини.

Література:

1. Scollon R. Multimodality and the language of politics Encyclopedia of language and linguistics, 2nd ed. / Eds. Yu. I. Alexandrov et al. Oxford: Elsevier, 2006. V. 9. P. 386–387.
2. Захарченко Н. К. Мультимодальність сучасної англomовної інтернет-комунікації// Магістерська дисертація зі спеціальності 035 «Філологія». Київ. 2022. 97 С.
3. Kress G., van Leeuwen T. Multimodal discourse. The modes and media of contemporary communication. London: Arnold, 2001.
4. Alm N. Augmentative and alternative communication // Encyclopedia of language and linguistics, 2nd ed. / Brown, Keith. Oxford: Elsevier, 2006. V. 1. P. 569–574.
5. Макарук Л. Л. Типологія англomовних мультимодальних текстів та їх диференційні ознаки. Актуальні питання іноземної філології : наук. журн. / редкол.: І. П. Біскуп (гол. ред.) та ін. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. № 6. С. 106–112.
6. Макарук Л. Л. Універсальність мультимодальної лінгвістики.
7. Bengio S., Bourlard H. (eds.) Machine learning for multimodal interaction. Berlin: Springer. 2005.
8. Granström Björn, House D., Karlsson I. (eds.). Multimodality in Language and Speech Systems. Norwell: Kluwer. 2002.
9. Levy E., Fowler C. A. The role of gestures and other graded language forms in the grounding of reference in perception // Language and gesture / Ed. by D. McNeill. Cambridge: CUP, 2000. P. 215–234.
10. Lemke J. Metamedia literacy: Transforming Meanings and Media. Handbook of Literacy and Technology: Transformations in a Post-typographic World. Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1998. P. 283–302.
11. Biber, D., Conrad, S., Reppen, R. Corpus linguistics: investigating language structure and use. Cambridge: Cambridge University Press. 1998.

Avramenko B. Comparative analysis of scientific sources of the problem of multimodality of language and speech units

Summary. The article is devoted to the problem of multimodality, popular in modern linguistics, i.e. the interaction within the same discourse of different ways of encoding information – using different semiotic codes. The interest in studying this issue lies in the insufficient research of this aspect due to the fact that language as a multimodal system began to be considered only a few decades ago, when the heyday of the Internet era began. Until then, language was considered only as a monomodal element. The emergence of Internet communication made it possible to look at language from a different perspective, namely as a coded element that can be decoded using different semiotic codes.

The existence of alternative plans of message expression is due to the heterogeneity of their content, as well as the existing

tendency of types of content (semantic or pragmatic) to a certain way of design.

The multimodal approach is considered in the context of mediatization and technologization of social communication. We have shown the variability of terminology that exists in the field of linguistics, explained the difficulties associated with the use of some terms.

Separately, the general typology of modular architectonics of the message is highlighted, which takes into account (as forms of representation of meaning) different levels of linguistic organization of the message, different channels, different codes, different media devices, different languages, and different (parallel) messages.

Existing methods of teaching foreign languages are aimed at developing intercultural communication competencies, but often do not take into account the need to familiarize students with the cultural specificity of multimodality and the formation of skills for the correct interpretation of non-verbal and paraverbal components of a communicative act.

This article substantiates the feasibility of studying multimodality, the importance of developing skills for adequate reading of information from various communication channels during the study of intercultural communication.

Key words: linguistics, multimodality, mode, verbality, nonverbality, linguistic corpus.